

Tabel A. Gerandomiseerde gecontroleerde studies (RCT's) waarbij massage (inclusief hand- of voetmassage en buikmassage) is vergeleken met een behandeling zonder massage of een andere interventie

Studie	Patiënten	N	Vergelijking	Uitkomstmaten	Uitkomst
Downey 2009 ¹ (VS)	Palliatieve zorg patiënten (thuis/ hospice)	167	Massage rug/nek vs meditatie vs <i>friendly visits</i> 2x/week tot overlijden Door: massage- therapeuten	Pijn en KvL, wekelijks	Geen verschillen in pijn en KvL tussen massage, meditatie en <i>friendly visits</i>
Jane 2011 ^{1,4,5,6,8} (Taiwan)	Botmeta- stases (oncologie- afdeling)	72	Lichaamsmassage vs <i>social attention</i> (3x in 3-4 dg) Door: getrainde verpleegkundigen	Pijn, stemming (na 20 min), ontspanning en slaap (na 16-18 uur), direct na iedere interventie	Op vrijwel alle dagen: in de massagegroep significant minder pijn, betere stemming en meer ontspanning na de massage dan bij <i>social attention</i> . Geen verschillen in slaap
Kolcaba 2004 ¹ (VS)	Hospice patiënten	31	Handmassage vs <i>usual care</i> (2x/week ged. 3 weken Door: getrainde verpleegkundigen	Comfort en <i>symptom distress</i> , wekelijks ged. 3 weken	Geen significante verschillen in comfort en <i>symptom distress</i> in de loop van de tijd, en tussen beide groepen op alle meetmomenten
Kutner 2008 ^{1,2,3,5,8}	Advanced cancer en	348	Massage op plaats van voorkeur vs <i>simple touch</i>	Pijn, stemming, symptom	Gemiddeld verschil pijnscore direct na massage -0,90

(VS)	pijnscore ≥ 4 (hospice)		(6x in 2 wk) Door: ervaren massagetherapeuten	distress en KvL en, direct na de interventie en wekelijks	(p<0.001), enkele dagen later NS. Gemiddeld verschil stemming direct na massage 0,61 (p<0.001), enkele dagen later NS. Geen verschillen in <i>symptom distress</i> of KvL.
Soden 2013 ^{1,2,3,4,5,6,8} (Engeland)	Advanced cancer (palliatieve zorg- instelling)	42	Rugmassage vs aromatherapie (1x/wk in 4 wk) vs <i>usual care</i> Door: therapeuten	Pijn, slapen, angst, depressie, <i>symptom distress</i> en KvL, iedere week	Geen significante verandering t.o.v. baseline van pijn, slapen, angst en <i>symptom distress</i> direct na rugmassage of aromatherapie en na 4 weken. Significante afname van depressie direct na rugmassage in week 2 en 4
Toth 2013 ^{1,4,5,6,8} (VS)	Advanced cancer (thuis)	39	Massage op plaats van voorkeur vs <i>no touch vs usual care</i> (3x in 1 wk) Door: massage- therapeuten	Pijn, angst, slaap en KvL, direct na laatste interventie en 3 weken later	Geen significante verschillen tussen de drie groepen in pijn, angst en slaap na 1 wk en 1 mnd. Significant verschil in KvL na 1 wk, maar niet na 1 maand

Wilkie 2000 ^{1,3,4,5,6,7,8}	Advanced cancer (thuis of verpleeghuis)	28	Lichaamsmassage (2x/wk in 2 wk) vs <i>usual care</i> Door: massagetherapeuten	Pijn en KvL, direct na interventie en 3 dagen na vierde interventie	Significante afname van pijn na 1 ^e en 3 ^e massage Geen verschil in pijn en KvL tussen beide groepen na 4 ^e interventie
Williams 2005 ^{1,3,5} (VS)	AIDS in de laatste levensfase	58	Lokale massage (bovenste lichaamshelft of hand of voet of gezicht en hoofd) vs meditatie vs combinatie vs standaardzorg, dagelijks ged. 5 dagen ged. 4 weken Door: massage-therapeut	KvL en transcendentie, direct na 8 en 68 weken	Geen verandering t.o.v. baseline van KvL en transcendentie na 8 en 68 weken bij massage, meditatie en standaardzorg. Significante verbetering van KvL en transcendentie na 8 en 68 weken t.o.v. baseline bij de gecombineerde interventie. Significante verbetering van KvL en transcendentie na 8 en 68 weken tussen gecombineerde interventie en alle andere groepen
Dadura 2017 ¹ (Polen)	Palliatieve zorg patiënten met obstipatie (palliatieve	18	Buikmassage + fysiotherapie vs fysiotherapie (7 dagen achter elkaar), Door: fysiotherapeut	Obstipatie, 1x/week ged. 8 weken	Geen significant verschil in obstipatie bij buikmassage

	zorg- instelling)				
Lai 2011 ¹ (Hong Kong)	Advanced cancer met obstipatie (oncologie- afdeling)	45	Buikmassage vs aroma-buikmassage vs <i>usual care</i> (5 dagen achter elkaar) Door: getrainde verpleegkundigen en aroma-therapeut	Obstipatie, KvL, direct na laatste interventie	Significante verbetering van obstipatie en KvL in de loop van de tijd alleen in aroma- buikmassage-groep, niet bij buikmassage of <i>usual care</i> . Significante verschillen in obstipatie en KvL tussen aroma- massage, massage en <i>usual care</i>
Wang 2015 ⁴ (Taiwan)	Patiënten met maligne ascites (oncologie/ MDL- afdeling)	80	Buikmassage vs <i>social interaction contact</i> 2x daags gedurende 3 dagen Door: getrainde verpleegkundige	11 items van de ESAS, baseline en iedere ochtend van de dag na de buikmassage	Significant minder opgeblazen gevoel, depressie, angst en onwelbevinden bij buikmassage. Geen significante verschillen in pijn, vermoeidheid, misselijkheid, sufheid, anorexie en dyspneu

Symptom distress: de mate waarin de patiënt last heeft van een symptoom

KvL: Kwaliteit van leven

NS: Geen significant verschil tussen experimentele groep en controlegroep

ESAS: Edmonton Symptom Assessment Scale

¹ Candy 2020

² Lopez-Junior 2020

³ Zeng 2018

⁴ Shin 2016

⁵ Boyd 2016

⁶ Lee 2015

⁷ Vira 2021

⁸ Richtlijn Pijn bij kanker 2019